

УДК 338.432 : 332.012.2

В.В. ЮРЧИШИН, доктор економічних наук, професор, академік НААН
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки

Науково-прикладні аспекти

Постановка проблеми. Формування соціоекономіки як новітньої складової класичної економічної науки об'єктивно зумовлює неминучість її проникнення в практику розвитку виробничих галузей. Базове положення акад. В. Гейця [3] про необхідність розроблення *соціоекономічної моделі майбутнього України послідовно орієнтує на те, що на засадах такої моделі формуватимуться її галузеві субмоделі*. Однією з них має стати субмодель аграрного призначення. Це, у свою чергу, зумовить необхідність переорієнтації нинішньої агросфери на засади соціоекономіки. Науково-прикладне дослідження такої надскладної і водночас надважкої для розв'язання проблеми лише започатковується. Розроблення відповідних засад покладено в основу даної наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поки що їх дуже мало. Крім означеної вище монографії [3] частково розглядаються у дослідженнях і публікаціях ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», науковцями якого розроблено вітчизняну модель аграрного розвитку та її соціоекономічної переорієнтації [9] й опрацьовано концептуальні основи соціоекономічної модернізації аграрного сектору України [4]. Досліджено також аграрні аспекти соціоекономіки з позицій еволюції економічної науки [13].

Мета статті – розкрити науково-прикладні засади соціоекономічної переорієнтації агросфери.

Виклад основних результатів дослідження. Розроблені в Державній установі «Інститут економіки та прогнозування НАН України» теорія, сутність, цільове призначення, концептуальні основи формування та ефективного функціонування соціоекономічної моделі майбутнього України [3] послідовно орієнтують на розуміння її багатоцільовою суспільно і соціально необхідною *системою національно стратегічного рівня*. Системою, яка охоплюватиме собою зумовлювану обставинами сукупність її структурних підсистем (субмоделей): галузевих, макро-, мезо- і мікротериторіальних, природоохоронних, духовно-гуманітарних тощо. Яка, крім іншого, виконуватиме стратегічно орієнтовану не тільки соціально-економічну, а й суспільно-політичну та, відповідно, державотворювальну функцію. Однією з її підсистем *покликана стати субмодель агро-соціоекономічного призначення*.

У прикладному відношенні це у нашому дослідженні трактується таким чином, що галузева соціоекономічна субсистема (субмодель) має формуватися й функціонувати у повній відповідності з базовими основами національної соціоекономічної моделі майбутнього країни. Маючи стратегічно цільове агропродовольче призначення і ґрунтуючись водночас *на прогресивних концептуальних засадах чинної в країні аграрної політики*, вона має бути такою, щоб у процесах функціонування цілеспрямовано забезпечувати системну трансформацію такої політики в багаторазово ефективнішу *агро- (агропродовольчо) соціоекономічну політику*.

Інше вихідне положення формування та забезпечення ефективного функціонування такої політики повинно мати у своїй основі *реальне визнання* того, що жодною мірою не применшуючи ролі й місця всіх інших галузевих соціоекономічних моделей в їхній загальній сукупності та системній єдності, слід послідовно орієнтуватися на те, що чільне місце серед них у *нашій країні завжди посідатиме агро- (агропродовольчо) соціоекономічна субмодель*. Не тільки через те, що її матеріальну, економічну основу завжди становитиме одна з найбільших і найважливіших, неперехідних за значенням вітчизняних національних цінностей – *хліборобська галузь з її віками надбаним селянською працею потужним фундаментально створювальним потенціалом*. А й тому, що і надалі, *безконечно завжди*, така галузь, набуваючи соціоекономічного змісту, характеру функціонування та, що найважливіше, відповідної суспільної й соціальної результативності, покликана стати однією з визначальних основ відродження вітчизняного селянства як іншої, поряд із безпосередньо хліборобством, *національної цінності – селянства з його, ним же віками створеними, сільськими поселеннями і властивими кожному з них духовним, мовним, народно-культурним, звичаєво-побутовим та іншим сукупно взятим націєтворчим багатством*. Навіть в умовах зменшення частки селянства у вітчизняному агростворювальному потенціалі України, воно завжди посідатиме у ньому одне з чільних місць.

На них – селянах і хліборобстві – Україна постала, здавна утвердилась у світових хліборобських процесах та продовжує залишатись і надалі залишатиметься у глобалізованому світі одним із найпотужніших та надійніших продуцентів багатоцільової продукції сільського господарства і продуктів її переробки. Крім повного забезпечення відповідних внутрішньодержавних потреб, агропродовольчий потенціал нашої країни буде завжди потрібний також світові.

Послідовне дотримання таких вихідних положень із самого початку й на всіх етапах освоєння в країні агросоціоекономіки розглядається у дослідженні однією з визначальних засад не тільки ефективного досяг-

нення у єдності етапних і кінцево-результативних мети та завдань не лише безпосередньо галузевої, а й національної соціоекономічної моделі майбутнього України. У більш загальному відношенні це знаходитиме відображення в нарощуванні відроджувально-створювального потенціалу соціоекономічної системи країни, у тому числі в частині повнішого та ефективнішого подолання наслідків багаторічних соціальних деградацій на селі.

Інші науково-прикладні узагальнення результатів дослідження з цього приводу охоплюють наступне.

Історичні витoki соціоекономіки й особливості її дослідження в Україні

Перші повідомлення про соціоекономіку як одне з відгалужень еволюції економічної теорії стосуються 1989 року, коли в Школі бізнесу Гарвардського університету Амітаї Етціоні заснував Міжнародне товариство розвитку соціоекономіки (SASE) [12]. Воно з самого початку заявило про себе таким, що працюватиме на зіткненні економіки та інших суспільних наук: соціології, психології, політичної науки, права, філософії, історії й ін. Тобто, соціоекономіка з моменту її виникнення почала і продовжує формуватися *міждисциплінарним напрямом економічної теорії та всієї сукупності соціальних і суспільних наук*.

Згідно з цим за одним із визначень соціоекономіка трактується науковою дисципліною, що об'єднує ідеї й результати всіх соціальних наук, які вивчають різні аспекти економічної та інших форм поведінки людей, що спираються на свободу вибору [10]. Інше визначення трактує соціоекономіку напрямом, який розвивається паралельно економічній соціології, спираючись в основному на критику неокласичної економіки [2].

За М. Шабановою [10], соціоекономіка розвивається міждисциплінарною парадигмою неокласичної економічної теорії, а її міждисциплінарний характер набуває значення основи методологічних підходів до її пізнання. Нею ж привертається увага до того, що соціоекономіка завжди співвідноситиметься з її базовою науковою основою –

економікою як частковість із цілим. На відміну від деяких дослідників, які вважали, що соціоекономіка як наука може бути посиленою лише для високорозвинутих країн та що її не зможуть освоїти малорозвинуті країни, як і ті, що йменуються країнами з перехідною економікою, М. Шабанова відстоює ідею про її прийнятність як для стабільно функціонуючих, високорозвинених соціально-економічних систем, так і для економік та суспільств, що трансформуються. Водночас із цим вона належить до дослідників, переконаних у тому, що в соціоекономіці завжди будуть актуальними моральні зобов'язання й соціальні очікування. В методологічному відношенні винятково важливим слід вважати її ж висновок щодо того, що соціоекономіка, як і економіка загалом, не належить до замкнених систем. Навпаки, вона послідовно входить у суспільство, в його культуру, систему владних відносин тощо [10].

У світовій науковій практиці соціоекономічні дослідження зосереджуються переважно на відповідних теоретичних, у тому числі фундаментальних, проблемах. Про безпосередньо прикладні аспекти соціоекономіки у зарубіжних країнах (за деякими даними вони проводяться у 60-70 країнах, кількість яких продовжує збільшуватись) відомостей небагато, або вони розглядаються дотично, опосередковано. Пояснення цього можуть бути різними. Одне з них, ймовірно, може ґрунтуватися на тому, що новітня у своїй основі наука *соціоекономіка*, до того ж така, що постала внаслідок *еволюції економічної теорії*, привертає увагу й зацікавленість передусім економістів і соціологів-теоретиків, які вже досягли у цьому відношенні помітних успіхів та одержали і продовжують одержувати визнання також із боку теоретиків. Продовженням цього може бути те, що, знову-таки, як наукова інновація соціоекономіка ще просто «не дійшла» до практики. У тому числі через те, що попит на неї з боку виробників проявляється обмежено, або й поки що у багатьох випадках вона до них ще не стала зрозумілою і необхідною.

Водночас із такими підходами виправдано орієнтуватися на власне економічні (соціально-економічні) причини у їх загально-

прийнятому розумінні. Як показує світовий досвід, у розвитку країн, народів, галузей тощо, навіть без безпосереднього впливу соціоекономічних ідей, все помітніше, цілеспрямованіше й результативніше проявляється практика, в якій підвищуються і поглиблюються міждисциплінарні наукові бачення й прикладні тенденції. На цій основі досягається надійніша та ефективніша єдність складових кожного даного розвитку. Взаємодіючи між собою, взаємопроникаючи одна в іншу і взаємозбагачуючись при цьому, вони ефективніше проявляють наявний у кожній такій складовій створювальний потенціал та забезпечують їхню очікувану (стратегічно необхідну) синергетичну віддачу.

В Україні дослідження, які з деякою умовністю можна співвідносити із соціоекономічними, вже мають певну історію. Її витoki стосуються 90-х років минулого століття, коли в Інституті економіки Академії наук Української РСР (тепер – ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України») були започатковані й порівняно швидко виведені на високий рівень дослідження соціально-економічних і безпосередньо виробничо-господарських процесів та відносин на селі, в яких зосереджувалися і перепліталися безпосередньо тогочасні та стратегічні інтереси села й селянства з виходом на відповідні сільські території. За своєю сутністю вони *не були власне соціоекономічними в їх сучасному розумінні*. Але в сутнісному відношенні, в їх внутрішньому соціально-економічному наповненні та взаємопереплетенні відповідні дослідження, започатковані й виконані Л.О. Шепотько та її науковою школою і сконцентровані у відповідному двотомному науковому виданні [7], можуть вважатися такими, що ними закладено науково-методологічні підвалини досліджень у нашій країні, наближених до того, щоб по сучасному йменувати їх науково-прикладними витоками соціоекономіки в її сучасному розумінні.

Вже перші власне соціоекономічні дослідження в нашій країні, зосереджені в «Інституті економіки та прогнозування НАН України», виявилися *фундаментально важливими*. Передусім завдяки їхній оригіналь-

ній теоретичній, у тому числі науково-методологічній сутності, проникнутій новітніми, послідовно інноваційними, системно-стратегічними баченнями. І водночас завдяки тому, що вони з самого початку визначили *концептуально важливий генеральний напрям розвитку соціоекономіки в Україні – її всеохоплювану, в тому числі гуманістичну підпорядкованість*. Із цього приводу, зокрема, було видано відповідну монографію, в якій саме з цих позицій досліджувався інноваційно-технологічний розвиток нашої країни [8]. Фундаментально стратегічною науково-базовою основою соціоекономічного розвитку України стали результати дослідження акад. В. Гейця, в яких *соціоекономіка, соціоекономічний розвиток і відповідні їм суспільні та соціально-економічні відносини розглядаються в контексті більш загальних, державотворювальних позицій* [3]. Відповідно фундаментально-створювальне соціоекономічне осереддя результатів дослідження зосереджено в його ж обґрунтуваннях необхідності розроблення в Україні соціоекономічної моделі її майбутнього. *На чільне місце у ній виведено визначальну роль соціального капіталу в забезпеченні розвитку та взаємозалежність технократичної й соціальної складових у новітній ідеології, що вимагає детального аналізу змісту соціогуманізованих складових розвитку* [3]. Іншими базовими основами такої моделі в цій же монографії визначено:

- взаємодію довіри та розвитку;
- інституційні перетворення і суспільний розвиток;
- політичні й економічні реформи: проблеми їх синхронізації та конкуренції в бізнесі й політиці;
- соціоекономічні перетворення в Україні, у тому числі на основі переосмислення пройденого і роздумів про майбутнє.

Такі бачення проблеми не тільки окреслюють сутнісні горизонти та зміст стратегічно зорієнтованого соціоекономічного розвитку України, а й зумовлюють необхідність пошуку відповідних їм регіональних, галузевих та інших науково-прикладних рішень. У тому числі таких, що стосуються переорієнтації агросфери країни на соціоекономічні засади розвитку.

Відповідні дослідження проводяться у відділі економіки і політики аграрних перетворень цього ж Інституту. Одержані результати стосуються сутності соціоекономіки, науково-прикладних основ її становлення в нашій країні, соціоекономічної модернізації агросфери. Припускається, що за сприятливих обставин одержані результати певною мірою можуть бути корисними також для розроблення соціоекономічних моделей розвитку інших галузей, сільських територій різних рівнів, місцевих сільських громад.

Безвідносно до того, як розвиватимуться в нашій країні події навколо освоєння соціоекономічних основ розвитку агросфери і сільськогосподарського (агропродовольчого) виробництва загалом, у даному випадку видається виправданим мати на увазі те, що у вітчизняній практиці ми хоч і рідко й обмежень вже мали й маємо нині хай навіть віддалену, але все ж певну подібність господарювання частини агроформувань на засадах, подібних до соціоекономічних. Маються на увазі передусім ті колгоспи та радгоспи радянського періоду, в яких високий соціально-економічний розвиток супроводжувався всебічним або близьким до цього соціальним, гуманітарним, духовним насиченням, яке вільно доходило до селян й усього іншого сільського соціуму. У свою чергу ці елементи розвитку дедалі очевидніше ставали однією з першооснов ефективного функціонування колективних і державних сільськогосподарських підприємств у всій їхній сутності та поліформності. У модифікованих до особливостей сучасності агроформувань різних типів соціоекономічні засади розвитку і нині поступово пронизують чинні на селі господарюючі суб'єкти. Не виключено, що подібні бачення можуть сприйматися дискусійними або й некоректними. Але нехтувати тим найкращим, що мало місце у певній (орієнтовно десятій частині колгоспів та радгоспів радянського періоду) і що є приблизно у такій же частині теперішніх агроформувань, не виправдано, бо вони можуть вважатися своєрідним зразком уміння ефективно господарювати на землі на наближених до соціоекономічних засадах у нелегкі радянські роки. Йдеться про госпо-

дарства, які водночас із ефективним виробничим господарюванням шляхом диверсифікації виробництва, розвитку на селі не-сільськогосподарських галузей тощо, підтримували та нарощували соціальний розвиток, забезпечували зайнятість частини селян на промислових виробництвах, поступово підвищували зарплату, створювали у господарствах і поза їх межами лікувальні, відпочинкові й оздоровчі бази тощо. Хай навіть у менших масштабах, але дещо з цього приводу має місце і нині. На той час то був просто досконалий соціально-економічний розвиток у його загальноприйнятому розумінні, якому легше надати соціоекономічного змісту й характеру, ніж організовувати його там, де переважає соціальний та економічний занепад. За добре організованого соціоекономічного розвитку кращі з цього приводу агроформування і сільські території можуть стати своєрідними осередками прискорення процесів переорієнтації агросфери на соціоекономічні засади розвитку.

Деякі інші сутнісні соціоекономічні аспекти

Один з результатів даного дослідження ґрунтується на тому, що поки що у нашій країні маємо лише перші, переважно пошукові, не об'єднані стратегічно орієнтованим цілісним задумом і змістом наукові підходи до системного розуміння соціоекономіки: від її сутності, стратегічно-цільового призначення та процесів, що її супроводжують, до обґрунтування концептуальних засад її формування, становлення в умовах сучасності з одночасною орієнтацією на найближче, очікуване (середньострокове) й стратегічно віддалене майбутнє. Усвідомлюючи водночас, що хоч і обмежено, та все ж зроблене у цьому відношенні може знаменувати собою обнадійливий, відповідний цьому науково-організаційний пролог, завдяки якому фрагментарні соціоекономічні витоки поступово ставатимуть потужнішими та, з'єднуючись в єдине русло, прискорять проникнення сутнісно глибших трансформаційних соціопроектів у соціоекономічну науку і практику.

Водночас виникає необхідність із самого початку налаштовуватися на те, що науково-прикладне освоєння соціоекономіки давати-

меться важко. У тому числі з огляду на те, що навіть у науковому середовищі воно поки що сприймається надміру обережно, внаслідок чого науково-прикладні аспекти її дослідження прокладають собі дорогу в аграрно-економічну науку поки що дуже обмежено й повільно. Не кажучи вже про практику. Таке застереження у нашому дослідженні розглядається не з позицій критики, а виключно як пошук шляхів і механізмів подолання подібних тенденцій. У зв'язку з цим виправдано ще раз розглянути деякі сутнісні аспекти соціоекономічного призначення.

У тому числі з огляду на те, що результати досліджень дають підстави трактувати соціоекономіку суспільно, соціально й економічно зумовлюваним і об'єктивно необхідним науково-прикладним явищем, становлення й утвердження якого відбуватиметься на засадах системо-синтезу, здійснюваного як єдиний соціоекономічний процес, у якому, згідно з В. Костюком, неможливо виділити ні економічну, ні соціальну складову в «чистому» вигляді, оскільки вони функціонують тільки в «суміші» [6]. З огляду на це соціоекономіка у даному дослідженні трактується також соціально виробничим явищем суспільного рівня, в якому досягається настільки ефективне (його можна вважати органічним) злиття воєдино соціальних, економічних та всіх інших складових розвитку, яке, надаючи йому змісту і характеру завершеної цілісності, забезпечує спочатку становлення, а згодом також утвердження соціоекономічного розвитку й відповідних йому відносин.

Такий синтез орієнтує на послідовне забезпечення у процесах розвитку настільки ефективного функціонування соціоекономічної системи, за якого реально досягалася б чітка, цілеспрямована взаємодія усіх без винятку її елементів, їхнє взаємопроникнення, взаємозбагачення та ефективний прояв створювального потенціалу кожної з них в інтересах функціонування системи як соціоекономічної цілісності. Вона ж, синтез-система, покликана забезпечити прояв акумульованого у ній суспільно- і соціально-створювального потенціалу по всій вертикалі: від національного рівня до регіональних,

галузевих та безпосередньо місцевих рівнів, виробничих і невиробничих сфер в інтересах кожної окремої людини, соціуму загалом та стратегічно орієнтованого розвитку країни.

По-іншому, це дає підстави розглядати соціоекономіку з позицій її здатності забезпечувати *вищу, продуктивнішу якість розвитку*, а спільно з ним також краще у всіх відношеннях життя зайнятим у ньому і в країні загалом. Оскільки соціоекономіка своїм цільовим призначенням має стратегічну підпорядкованість, породжувана й забезпечувана нею нова якість за сутністю, характером функціонування покликана бути послідовно інноваційною: від її прояву (зародження) до формування на її основі очікуваної від неї результативності.

У підсумковому розумінні *соціоекономіка у даному випадку трактується економікою, покликанною реально діяти в інтересах людини, суспільства і держави*. В ній акумулюються послідовно оновлювані найкращі науково-прикладні надбання минулого й сучасності людського розвитку. Відповідно до цього її виправдано розглядати як своєрідну *постійно діючу, соціально і суспільно необхідну динамічну єдність історично набутих, послідовно збагачуваних та ефективно втілюваних у життя новітніх знань і практичних навиків на кожному даному проміжку часу, в кожних конкретних умовах й обставинах кожної даної сьогочасності*. Багата минулим і послідовно збагачувана кожною даною теперішністю, соціоекономіка входить у кожне своє та країни майбутнє із збагаченням і, відповідно, потужнішим створювальним потенціалом з його духовними, соціальними, матеріальними, економічними та іншими складовими.

Звичайно ж, з відповідними кожній із них і всій їхній сукупності механізмами його прояву, продуктивного вивільнення й забезпечення очікуваної від нього кінцевої, синергетичної суспільної та соціально-економічної результативності. У загальнішому відношенні таке науково-прикладне розуміння соціоекономіки розглядається однією з визначальних основ неминуче невідкладної, великомасштабної системної модернізації економіки країни й усіх без винятку

її складових. *Базовим у ній покликано реально стати задоволення духовних, соціальних, культурологічних, інтелектуальних, економічних та всіх інших життєзабезпечувальних інтересів і потреб кожної окремо взятої людини, місцевих громад, сільських соціумів теперішніх та майбутніх поколінь, суспільства і країни загалом*.

У зв'язку із набуттям соціоекономікою характеру й сутності однієї з базових основ модернізації економічного розвитку країни, її у науковому відношенні доцільно розглядати, опрацьовувати і матеріалізувати (втілювати у практику) цілісно-єдиним суспільно та соціально необхідним (неминучим) явищем з наступним використанням очікувано-одержуваних результатів при розв'язанні соціоекономічних національних, регіональних, галузевих, безпосередньо виробничих проблем розвитку. Таке її розуміння передбачає проведення за єдиним, послідовно-інноваційним за сутністю й характером здійснення науковим сценарієм одночасних досліджень більш загальних, базових і конкретно цільових складових соціоекономічного призначення.

Припускається також, що в інтересах соціоекономіки її соціальна складова використовуватиметься не тільки (або й не стільки) в її усталеному, власне соціальному розумінні, а й, у тому числі, із *соціологічних позицій*, точніше, з позицій *економічної соціології*. Відповідно до цього вихідною науковою (науково-прикладною) основою, що формує категорію *соціоекономіка, є своєрідна тріада: економічна теорія, економічна соціологія і сукупність інших суспільних наук*, застосовуваних у соціоекономічних інтересах. Таке трактування відтінює одну із найважливіших, а якщо точніше – визначальну системоутворювальну особливість соціоекономіки – *її міждисциплінарний зміст, характер формування й становлення*. Міждисциплінарний характер, а якщо точніше – міждисциплінарна сутність – соціоекономіки все очевидніше набуває визначального місця в теоретичних дослідженнях цієї категорії. Особливо чітко це простежується у дослідженнях Т. Заславської, яка *трактує*

соціоекономіку як актуальну основу між-дисциплінарної інтеграції [5].

У прикладному розумінні це означає обмеженість, або й помилковість зосереджуватися при дослідженнях соціоекономіки лише категоріями **соціо** і **економіка**. Оскільки визначальною передумовою досягнення реального соціоекономічного розвитку стає послідовно-системне включення в соціоекономічне використання потенціалу всіх інших суспільних наук: соціології, філософії, історії тощо по всій вертикалі соціоекономічної системи, з одночасним забезпеченням найбільш ефективної організації соціоекономічного розвитку й відповідних йому відносин. Саме ця обставина може виявитися найскладнішою для забезпечення ефективно діючого соціоекономічного розвитку, в тому числі соціоекономічної переорієнтації агро-сфери.

Одна з проблем на цьому шляху зумовлюється обмеженим розвитком у нашій країні економічної соціології, у тому числі тієї її частини, що стосується агропродовольчого сектора.

У даному дослідженні приймається також, що властиву їй науково-формульовану і прикладну функцію соціоекономіка зможе виконати лише за умов, якщо:

- соціальна (соціологічна) та виробнича (економічна) складові кожного даного процесу соціоекономічного розвитку міститимуть достатній для виконання визначеної для цього функції відповідний соціально й економічно створювальний потенціал, який реалізовуватиметься необхідними для його вивільнення і практичного втілення досконалими й ефективно діючими механізмами;
- у свою чергу соціальна складова соціоекономічного розвитку має бути достатньою мірою наповнена необхідними для її ефективного прояву економічним змістом, формою (методами) його вивільнення і способами практичного застосування;
- при цьому соціальна та економічна складові при всій їх своєрідності покликані діяти, проявлятися, взаємодоповнюватися та взаємозбагачуватися як *реально завершена єдність*. По-іншому подібне трактування можна розглядати таким, за якого *соціоекономіка являє собою послідовно системну ціліс-*

ність, в якій її соціальна (соціологічна) й економічна складові набувають характеру відповідних підсистем із певною (необхідною) сукупністю субсистем нижчих порядків.

З огляду на те, що навіть найдосконаліші теоретичні побудови не володіють здатністю до самовключення у результативно створювальні процеси і самопрояву наявного в них науково-розбудовчого потенціалу, в дослідженні на одне з чільних місць виведено інші, не менш важливі для соціоекономічних потреб висновки. На перший погляд, вони можуть здаватися віддаленими від потреб соціоекономічного розвитку. Насправді ж вони є його безпосередньо рушійною, власне створювальною складовою, без якої, до того ж без достатньо опрацьованої у науково-прикладному відношенні, соціоекономічний, як і будь-який інший, розвиток неможливий. Конкретніше це виглядає таким чином, що навіть найкраще опрацьовані побудови власне (безпосередньо) соціоекономічного призначення будуть бездіяльними або недостатньо ефективно діючими, якщо їх послідовно не зорієнтувати на одержання відповідних цьому проміжних і кінцевих результатів.

Найбільш загальний і водночас достатньо конкретний висновок ґрунтується на тому, що соціоекономіка (соціоекономічний розвиток) зможе виправдати своє соціальне й суспільне призначення лише за обставин, за яких у ньому разом із його досконало опрацьованою теоретичною побудовою (науковим блоком) *не менш досконало діятиме його безпосередньо прикладна, системозабезпечувальна основа*. Під нею у даному випадку розуміємо забезпечення соціоекономічного розвитку всією сукупністю забезпечувальних чинників: політичних, правових, соціальних, економічних, інституціональних, організаційних, наукових тощо. При цьому під **досконалістю** системозабезпечення розуміється: включення в соціоекономічний розвиток усієї сукупності забезпечувальних чинників, ефективно діюча організація їх функціонування та якомога результативніший прояв властивого кожному з них створювального потенціалу. У прикладному відношенні це означає також, що поряд із власне соціоекономічними й системо-

забезпечувальними елементами соціоекономіка, соціоекономічний розвиток і відповідні їм відносини повинні бути достатньо й уміло насичені *системною відповідальністю за його ефективну організацію*. Без цього соціоекономіка як синтез-система (системо-синтез) не зможе стати ефективно діючими ні системою, ні синтезом, ні соціально і суспільно створювальним явищем.

Відтак, формуючись на міждисциплінарній основі, соціоекономіка покликана мати таке ж саме – *міждисциплінарне наукове наповнення та втілюватись у практику на міждисциплінарних засадах*. У прикладному відношенні це означає, що формування соціоекономіки і відповідних їй відносин повинно охоплювати не тільки економічну науку, а й технологічні, гуманітарні та всі інші науки.

Ще один аспект розвитку соціоекономічних знань і підходів до їх прикладної матеріалізації має ґрунтуватися на виправданості розглядати соціоекономічний розвиток як *триєдиний процес, у якому:*

- *все очевидніше проглядатиметься й практично проявлятиметься реальне тяжіння організації суспільного і соціального розвитку до послідовно зростаючого насичення його економічної складової послідовно соціальним змістом. Вростаючи в економічні процеси та економіку загалом, він поступово ставатиме їхнім другим «Я», не менш важливим порівняно з економічним компонентом, надаватиме їм повнішого, глибшого і, відповідно, результативно вищого соціоекономічного змісту й характеру;*

- *подібно цьому соціальна складова розвитку, проникаючи в об'єктивно споріднену з нею і невіддільну від неї його економічну складову, збагачуватиме і зміцнюватиме її створювальний потенціал, надаватиме їй продуктивнішого змісту та відповідної йому результативності;*

- *у кожному конкретному випадку соціальна й економічна складові у всій їхній масштабності та поліформності покликані стати такою мірою єдиними, щоб входити зі своїми індивідуалізованими потенціалами в єдиний, синергетично зумовлений створювальний процес соціо-*

економічного змісту і характеру та відповідної йому результативності. Взаємопроникнення, взаємопронизування цих складових має набувати характеру своєрідного сплаву, синтез-процесу, супроводжуватися проявом їхнього взаємозбагаченого сукупного потенціалу.

Ефективно діюча єдність такої своєрідної системи з її соціальною й економічною підсистемами стає визначальною підвалиною соціально-економічного зростання. За умов доведення такої єдності до досконалості, вона здатна надавати йому соціоекономічного змісту, характеру і відповідної цьому якісно вищої соціоекономічної результативності.

Наукове, гуманітарне та організаційне забезпечення становлення агросоціоекономіки

Новітня складова вітчизняної економічної науки – *соціоекономіка* повільно, та все ж багатообіцяюче претендує на одне з чільних стратегічно важливих місць у її еволюції. Дедалі більше підстав для переконаності у тому, що за сприятливих для неї обставин, вона вже невдовзі здатна набути змісту, характеру і результативності одного з *науково-прикладних локомотивів прискорення та поглиблення в країні відроджувально-розбудовчих процесів*. Такий оптимізм у цьому відношенні ґрунтується на тому, що все помітнішим стає місце соціоекономіки в економічній теорії, в матеріалізації її наукових надбань шляхом їх прикладного застосування. Вона активно шукає і знаходить шляхи й механізми взаємодії з іншими соціальними та економічними науками, збагачуючи їх обнадійливими науково-прикладними власне соціоекономічними надбаннями. Хай навіть поки що не так часто, як цього вимагають обставини, все ж у деяких вищих навчальних закладах окремі викладачі вмонтовують елементи соціоекономіки у лекційні курси. Соціоекономічними надбаннями збагачуються наукові джерела, у тому числі дисертаційного призначення. Помітним і неперевершено важливим у цьому відношенні стало обговорення проблем соціоекономіки на одному із наукових

зібрань у Державній установі «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Одне з узагальнень щодо цього стосується того, що соціоекономіка поступово одержуватиме пізнання, визнання і входить у фазу *становлення як суспільного й соціального явища, в якому все відчутніше проявлятимуться ознаки її майбутнього утвердження* у системі суспільних, соціальних та економічних наук. Не обов'язково окремою наукою, але такою, що своїми елементами вона все помітніше насичуватиме відповідні базові, фундаментальні науки, які, у свою чергу, збагачуватимуть соціоекономіку. Підставами для таких передбачень є, зокрема, активізація в соціоекономічних дослідженнях поглибленого розуміння сутності стратегічно цільового призначення соціоекономіки, пошуки шляхів і механізмів підвищення її ролі й результативності у практиці соціально-економічного розвитку. У тому числі в частині змісту та особливостей формування і практичного прояву в соціоекономічних процесах відповідних їм соціальних та виробничих відносин соціоекономічного типу.

Із багатьох причин такі прогресивні процеси ще не стали усвідомленими і достатньо активними й результативними, щоб можна було вважати такими, що вони вже «роблять погоду» в соціоекономічних перетвореннях. У тому числі через те, що навколо них поки що повільно і недостатньо цілеспрямовано формується відповідна соціально-психологічна та безпосередньо науково-прикладна критична маса соціоекономічностворювального змісту й характеру прояву і впливу на надання таким процесам очікуваної соціоекономічної результативності.

Проте й за таких обставин у соціально-економічному розвитку у його усталеному розумінні активізуються процеси *усвідомленого науково-прикладного пізнання соціоекономічного розвитку*. І хоч такі тенденції проявляються поки що переважно в окремо взятих виробничо-господарських формуваннях, недооцінювати їхньої важливості було б помилково, оскільки навіть за обмеженості таких процесів вони варті всебічних досліджень і прискореного запровадження найкращих відповідних результатів у прак-

тику. Підвищення заінтересованості у такому розвитку на всіх рівнях – від первинно виробничих до загальнодержавного покликане стати одним із визначальних створювальних чинників надання соціоекономічному розвитку фундаментально розбудовчого, послідовно системного змісту й характеру з відповідною їм суспільною і соціальною результативністю. При цьому винятково важливим має стати усвідомлення того, що внаслідок великої сукупності недостатньо сприятливих, або й повною мірою несприятливих причин та обставин масштабно необхідне науково-прикладне освоєння соціоекономіки і втілення її надбань у практику даватиметься важко. Проте всупереч цьому увага до неї жодною мірою не повинна зменшуватися. Навпаки, своєю сутністю, цільовим призначенням та реально можливим потенціалом вона вимагає бути якомога швидше і краще освоєною в науковому й прикладному відношеннях, а своїми науково-прикладними надбаннями послідовно-активно скерована у практику.

Все це у своїй основі стосується соціоекономіки, соціоекономічного розвитку і відповідних їм соціоекономічних відносин у їх базовому розумінні. Водночас воно покликане стати сутнісною та методологічною основою формування галузевих і різного роду територіальних соціоекономік. *У тому числі агросоціоекономіки, під якою розуміється соціоекономіка, що формується в агросфері – у всій її масштабності й багатоаспектності.*

Деякі методологічні основи освоєння агросоціоекономіки

На чільне місце серед них виправдано поставити відповідні *системобачення*, які у загальному відношенні охоплюють певну сукупність відповідних розумінь. Одне з них стосується розгляду *агросоціоекономіки як цілеспрямованої системи агросоціоекономічного призначення з низкою необхідних для її ефективного функціонування основоположних соціальних, економічних, правових, організаційних та інших системозабезпечувальних субсистем*. По-друге, із самого початку має реально сприйматись очевидність того, що система зможе виконувати означене для

неї цільове призначення лише за обставин, коли вона буде забезпечена *системним управлінням нею*, включаючи його правові, організаційні, інституціональні та всі інші управлінські елементи, які у свою чергу мають розглядатися відповідними підсистемами управлінської системи. По-третє, розгляд агросоціоекономіки як системи з відповідним системним управлінням нею об'єктивно викликати формування у зайнятих у ній відповідного агросоціоекономічного системного мислення, системно стратегічних соціоекономічних устремлінь, необхідність системного моніторингу розвитку агросоціоекономіки з його аналітичною складовою тощо. У загальнішому відношенні все це набуватиме у зайнятих в агросоціоекономічному розвитку відповідної йому життєзабезпечувальної поведінки або й способу життя.

Розвиток системних, системоутворювальних і системозабезпечувальних засад формування і розвитку агросоціоекономіки покликаний, крім іншого, забезпечити системне пізнання внутрішньої природи соціоекономіки й відповідного їй характеру вивільнення наявного у ній потенціалу.

У дослідженні приймається, що концептуальна схема внутрішньої природи агросоціоекономічних (агросоціосистеми) покликана орієнтувати на охоплення нею об'єктивно необхідних для ефективного функціонування блоків із властивим кожному з них функціональним змістом і цільовим призначенням. Чільне місце серед них посідає **соціоекономічно сутнісний блок**, який виконує дві узагальнюючі (консолідуючі) функції. Він, з одного боку, охоплює базові для кожного даного випадку субблоки: **соціальний, економічний та гуманітарний, а з іншого – консолідує навколо себе сукупність усіх інших блоків конкретно цільового призначення. У такому розумінні безпосередньо сутнісна складова цього блоку розглядається органічною, соціоекономічно формуючою єдністю, яка, як це має місце у даному випадку, відтінює цілісність соціоекономічної системи.**

Єдність (цілісність), яка, являючи собою сутнісну підсистему даного соціоекономічного призначення, об'єднує означені в ній

підсистеми соціального, економічного та гуманітарного призначення. Привернення уваги до сутнісно-структурної єдності системи послідовно орієнтує на те, що тільки достатня (об'єктивно необхідна) насиченість її всіма трьома підсистемами здатна забезпечити одержання очікуваного від неї соціального і суспільного успіху. *При цьому мається на увазі, що він (успіх) забезпечується не власне підсистемами як такими, а виключно наявним у кожному з них потенціалом.* Кожний індивідуалізований представлений потенціал по своєму відтінює й виконує означену для нього функцію. *Через різносутність і різновимірність соціального, економічного і гуманітарного потенціалу (соціальних, економічних та гуманітарних потенціалів) фізично точно виміряти «створювальну вагу» кожного з них і всієї їх сукупності, наскільки відомо, неможливо.*

У зв'язку з цим із певною умовністю приймається, що у практичному відношенні у кожному конкретному випадку успіх агросоціоекономічного розвитку чи кожної його складової забезпечується об'єктивно необхідною зіставною насиченістю (співвідповідністю) індивідуалізованих потенціалів. Не вдаючись у деталізацію цього аспекта агросоціоекономічного розвитку, виправдано обмежитися посиленням на закон Лібіха, згідно з яким кінцевий результат найбільшою мірою зумовлюється фактором, який знаходиться у мінімумі. У прикладному розумінні стосовно предмета даного дослідження це трактується таким чином, що будь-яка недорозвиненість або недостатньо ефективне функціонування хоч би однієї з означених складових сутнісної системи агросоціоекономіки обмежує можливості достатньо ефективного прояву потенціалу даної субсистеми та всієї її цілісності. Як і соціоекономіки чи соціоекономічного забезпечення її належного розвитку загалом.

У концептуальному відношенні подібна ситуація може мати місце у будь-якому розвитку загалом. У даному випадку увага до цього аспекту привертається через те, що в агросоціоекономічному (як і соціоекономічному розвитку загалом) більшою мірою проявляється його міждисциплінарна складова; у ньому може бути (буде) задіяно не-

обхідну сукупність системозабезпечувальних факторів з їхніми створювальними потенціалами. Слід орієнтуватися також на те, що соціоекономічна переорієнтація агросфери стане стимулюючим фактором ефективнішого розвитку всіх сукупних виробництв. Як і на те, що агросоціоекономічний розвиток зумовлюватиме необхідність всебічнішого, чіткішого, оперативнішого й результативнішого забезпечення взаємодії потенціалів його різних складових. Тож може виявитися, що недооцінка означених вище характеристик потенціалів, «вільне поводження» з потенціалами задіяних у ньому ресурсів замість очікуваного успіху спричинить додаткові втрати.

Виокремлення у сутнісному блоці агро-соціоекономіки його гуманітарної складової зумовлене, з одного боку, загальновідомим зростанням гуманітарних чинників у будь-якому сучасному розвитку. Тим більше, у такому багатогалузевому, яким є агросоціоекономіка. Інша обставина стосується того, що нехтування на певному етапі виняткової важливості соціогуманітарних чинників розвитку матиме довготривалий негативний вплив на весь подальший розвиток. На історичне підтвердження цього вказують дослідження Ю. Афанасьєва історії Росії [1]. Датуєчи, зокрема становлення Росії XIV–XV століттями з відповідною для того часу соціокультурною змістовністю, він вказує на те, що вже тоді на Заході була істотно інша, висока для того часу соціокультурна змістовність. На її основі там формувалася відповідна їй соціокультурна спільнота, внаслідок чого там же, на Заході, тоді ж відбувалася відповідна економічна і соціодинаміка. Через саме ці обставини, за тим же висновком, перехід Заходу до сучасності відбувався і відбувся значно раніше порівняно з Росією. Один із висновків із цього трактується таким чином, **що тодішні відставання Росії у цих процесах були настільки глибокими, що набули ментального характеру, внаслідок чого ще й нині негативно впливають на теперішні матричні основи функціонування її соціуму: стосунки між**

окремими людьми й між владою та населенням.

Але то – історія іншої країни, яка не має жодного відношення до досліджуваної у даному випадку проблеми. Такі фрагменти з неї наводяться **як один з уроків для нас, для нашого майбутнього.** Мається на увазі те, що стосовно України згадані вище трактування Ю. Афанасьєва можуть (повинні б) стати **застереженням** того, що подальше відкладання вирішення теперішніх далеких від досконалості соціовідносин у нашій країні затягуватиме формування в ній відповідної вимогам сьогодення соціокультурної змістовності. У тому числі у виведенні на багаторазово досконаліших, повторимо ще раз Ю. Афанасьєва, **матричних основ функціонування її соціуму в частині стосунків між окремими людьми й між владою і населенням.** Послідовно пам'ятаючи про це, перманентність таких процесів *продовжуватиме набувати характеру «снігової кулі» з відповідним, або й ще активнішим нарощуванням масштабів не тільки соціальних, а також соціоекономічних втрат. У тому числі не лише у найближчій, а й у стратегічно віддаленій перспективі, у вигляді обмеження соціогуманітарного збагачення країни з легко передбачуваними негативними наслідками, у тому числі деградаційно руйнівних за характером і змістом.*

Один із висновків із «прикладання» далеко не найкращої сільсько-селянської теперішності до проблем соціорозвитку нашої країни полягає у тому, що чим далі в ній нагромаджуватимуться негативні риси, скажемо умовно, «антисоціопотенціалу», він усією своєю потужністю не тільки гальмуватиме формування прогресивних соціовідносин, а й підвищуватиме загрозу передавання деформованих відповідних відносин у спадщину майбутнім поколінням на багато років і навіть віків. Така пересторога видається не зайвою, через те, що чим далі недооцінюватиметься важливість соціоекономічної переорієнтації агросфери, тим важче даватиметься її практичне освоєння.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Ю. Високочолі холопи / Ю. Афанасьев // «День», 2010, 10 серп.
2. Библиотека словарей «Словарник» (Толковый словарь общественных терминов. Н.Е. Яценко. 1999)
3. Гесць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Гесць; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
4. Гесць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Гесць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 4–14.
5. Заславская Т. Социэкономика как актуальное основание междисциплинарной интеграции (О книге М.Ф. Шабановой «Социэкономика») / Т. Заславская // Вопросы экономики. – 2013. – № 1. – С. 1–17.
6. Костюк В.Н. Теория эволюции и социэкономические процессы / В.Н. Костюк [изд. 2-е]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 6.
7. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. У двох томах. Т.1. Потенціал сільського сектора / [Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський та ін.] – К.: ІЕ НАН України, 2000. – 396 с. Т. 2. Соціальні ресурси сільських територій / [Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський, В.Д. Яровий]. – К.: Інститут економіки НАН України, 2003. – 466 с.
8. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку України; за ред. Л.І. Федулової. – К., 2007. – 422 с.
9. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наукова доп. / О.М. Бородіна, В.М. Гесць, А.О. Гуроров та ін.; [за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи]. – К.: ДУ „Інститут економіки та прогнозування НАН України”: –К., 2012. – 56 с.
10. Шабанова М.А. Экономика и экономическая социология: точки размежевания и интеграции / М.А. Шабанова // Экономическая социология. Т.6. – 2005. – №5. – С. 12–27.
11. International Society for the Advancement of Socio-Economics. Див.: <http://www.sase.org/aboutstse/aboutstse.html>.
12. Юрчишин В.В. Інноваційні аспекти еволюції економічної науки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 55–64.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2013 р.

* * *

Новини АПК

Уряд спростив порядок та умови надання державної підтримки у страхуванні сільгоспкультур

Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про внесення змін до Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій)». Розробником цього документу виступило Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Згідно з прийнятими змінами, з Порядку буде вилучено норми щодо необхідності надання страхувальниками страховику заявки на страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою, норму щодо обов'язковості проведення засідань регіональних комісій не рідше ніж двічі на місяць. Тепер вони проводитимуть засідання по мірі надходження заявок. Постановою визначено строки початку та закінчення прийому регіональними комісіями заявок і документів від сільськогосподарських товаровиробників для отримання ними права на часткову компенсацію страхового платежу. Відтепер укладатимуться лише «стандартні» договори страхування, а переліком страхових ризиків також передбачено ризик пожежі.

На переконання урядовців, ухвалення цього нормативно-правового акту надасть можливість удосконалити механізм надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій).

Прес-служба Мінагрополітики України